

Naturvärden – skydd, vård och kommunikation

Skellefteå den 22-23 maj 2023

*Sara Adolfsson, Linköpings stift
Christina Bernérus, Göteborgs stift*

Klimatsmarta kyrkogårdar med rik biologisk mångfald

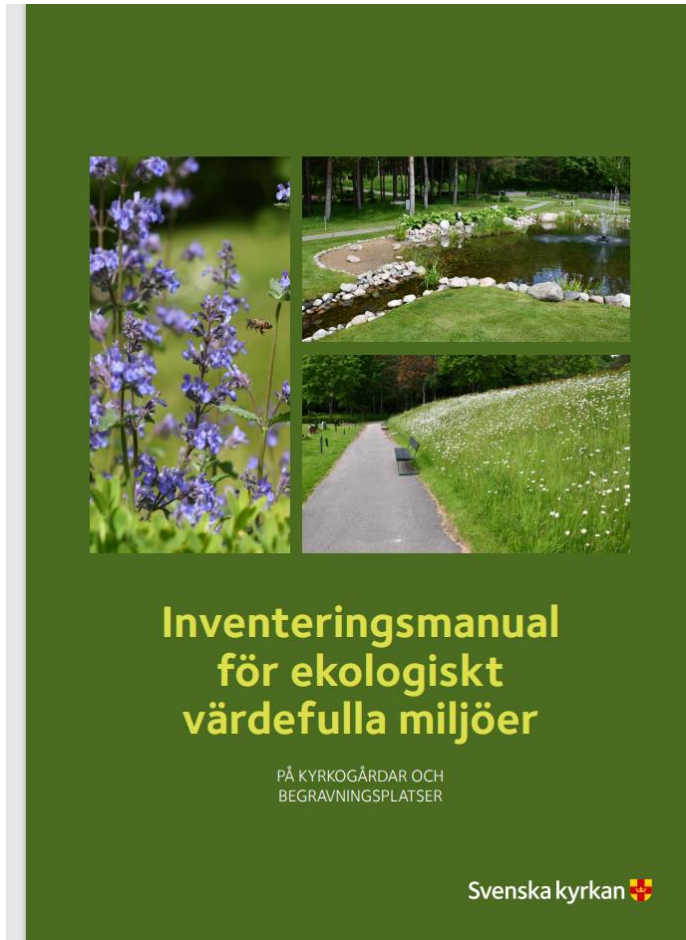
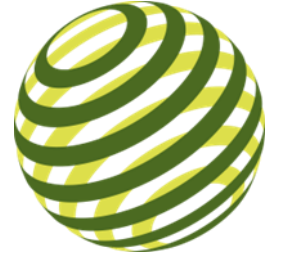
Projekt

- Två projekt i samverkan mellan stiftet i Göteborg, Linköping, Lund, Stockholm och Visby samt SKKF.
- Båda med stöd av *Svenska kyrkans färdplan för klimatet, etapp 1, 2020-2023*

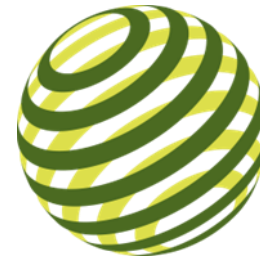
Resultat

- Nulägesanalys genom enkätutskick
- Inventeringsmanual
- **Filmer**
- Guider
- **Naturvårdsskyltar**
- Konferenser
- Webinarier
- Utbildningar ute på begravningsplatser

INVENTERINGSMANUAL

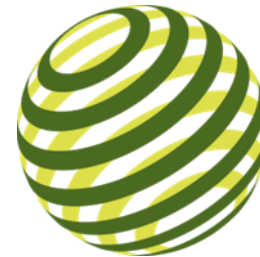
- En manual som beskriver en metod för att mäta det ekologiska värdet av ett visst område.
- Bygger på kopplingen mellan miljöer och artgrupper

Sex Filmer –

Framtagna för att underlätta arbetet med användandet av *Inventeringsmanual av ekologisk värdefulla miljöer på kyrkogårdar och begravningsplatser*

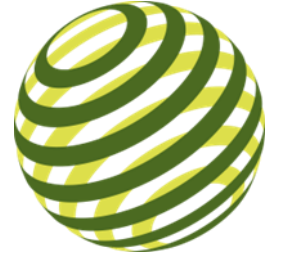
1. Träd och buskar
2. Örter och gräsmarker
3. Dammar
4. Sten och jord
5. Kompost och biodepåer
6. Boplatser (belysning)

Film om små vattenmiljöer och dammar -

Filmad i Örby pastorat och Partille pastorat

Naturvårdsskyltar

- Nio enskilda skyltar som är kopplade till inventeringsmanualen samt en entréskylt, framtagna tillsammans med SKKF, Naturcentrum och Malin Sjödén
- Framtagna för att underlätta kommunikationen av gjorda förändringar för klimatet och/eller biologisk mångfald
- Skyltarna kan vara stationära eller sättas ut under säsong
- Tillstånd krävs för fast anläggning på begravningsplatser som är skyddade av KML
- Skyltarna finns att beställa hos Naturcentrum, www.naturcentrum.se eller att laddas ned från Hållbarhetsportalen på Kornet för att tas med till den egna skyltleverantören
- Finns tillgängliga från och med 1 juni 2023
- Vid årsskiftet 2023/2024 kan skyltarna behöva ändras på grund av Svenska kyrkans nya grafiska profil, i så fall görs uppdatering av originalen via projektstiften

Naturvårdsskyltar

1. Gravstenar
2. Stenmurar
3. Rika gräsmarker
4. Gamla träd och trädruiner
5. Små vattenmiljöer
6. Blottad mark
7. Blommande matplatser
8. Ljusföroreningar
9. Biodepåer
10. Samt en entréskylt som belyser det gemensamma natur- och kulturarvet

Gravstenar

En stabil växtplats är guld värd för en lav som bara växer någon tiondels millimeter per år. De lavar som växer på gravstenar har därför hamnat rätt. Här kan de frodas under många årtionden.

Kanske undrar du varför de gamla gravstenarna ser "ovårdade" ut. Det beror på att livet frodas på dessa stenar. Lavar i grått, grönt, gult och orange växer tätt mot underlaget. Ett montage av färgplattor på avstånd, på nära håll en mosaik av former. Även mossor och alger trivs på stenarna. Genom att bara tvätta inskriptionen på stenarna bevaras samhällena av lavar, mossor och alger.

Det är mycket som förändras i vår tid, naturen, städer, ja hela landskapet. Platser där tiden står still blir alltmer ovanliga. Men en gravsten är något bestående. Inte för evigt, men under mycket lång tid. Därför blir den värdefull för organismer som tar god tid på sig att växa, som stenlevande skorplavar. Tillväxten hos till exempel vanlig kartlav är bara någon tiondels millimeter per år.

Lavar kan användas för att ta reda på hur gammal en gravsten med okänd ålder är. Genom att mäta lavars storlek på gravstenar med känd ålder kan man få en bild av den årliga tillväxten. Ju större lavar desto äldre gravsten.

Vissa lavar växer bara på kalksten, andra bara på sura bergarter. Och vissa kan växa på båda!

Kartlav *Rhizocarpon* sp.
-på silikatsten

Vägglav *Xanthoria parietina*
-på kalksten

"Vi växer på gamla gravstenar. Tack för att vi får finnas kvar!"

Text och layout: Naturecentrum AB 2023. Illustration: Malin Sjöden. Foto: Naturecentrum AB

Tänk om stenarna kunde tala! Vad tror du att de vill säga oss om just den plats du står på nu?
Hur såg den ut för 100 år sedan och hur tror du att den kommer att se ut om 100 år...?

Svenska kyrkan

Svenska kyrkan

Stenmurar

De är lätta att förbise, lavarna och mossorna som dekorerar gamla stenmurar. Men vid en närmare titt framträder en vacker mosaik. Murarna är också hem för snäckor, grod- och kräldjur. De söker skydd och övervintrar bland stenarnas skrymslen och vrår.

Stenmurarna på begravningsplatser är ofta gamla. Murarna är en plats som djur har kunnat nyttja i många generationer. Den stabila miljön gynnar också lavar och mossor som tar god tid på sig att växa. Vilken typ av stenar muren är uppbyggd av avspeglar sig i moss- och lavsamhällena. Vissa arter trivs på kalksten, andra föredrar gråsten. Läget spelar också in. Kika på murens sol- respektive skuggsida. Skiljer sig växtligheten åt?

Inne i stenmurarna finns en gästvänlig miljö, i alla fall om man är snäcka, ödla eller groda. Likt blockrika marker i naturen råder en jämn och hög luftfuktighet. Temperaturskillnaderna är inte heller så stora. Det är svalare på sommaren och varmare på vintern.

Med tiden utvecklas en vacker växtlighet ovanpå stenmurarna. Här trivs arter som vit och stor fetknopp, växter som vi annars finner på karga hållmarker. Andra exempel är rosenbräcka, silverarv och ormbunken träjon.

Biologisk mångfald i och på en mur 1. Snäckor och sniglar 2. Lavar 3. Kärlväxter 4. Grod- och kräldjur 5. Mossor

”Stenmurar funkar utmärkt som hem för snäckor”

Finribbad hållsnäcka *Chondrina arcadica clienta* lever i det vilda på Ölands och Gotlands alvar. Där håller den till i sprickor och betar alger. I kyrkogårdsmurar har den funnit ett alternativt hem. Bäst gillar den murar av kalksten, där den lättare kan bygga upp sitt skal..

”Jag använder murarna som utsiktplats”

Solbelysta stenmurar är en favoritmiljö för stenskvättan. Här lever småkryp som den har på menyn. Från murens topp kan den blicka ut över landskapet efter rovdjur och konkurrenter. Murarna lockar också till sig fåglar som bygger sina bon i dem, som till exempel sädesärta.

Text och layout: Naturentum AB 2023. Illustrationer: N. Fosheed (finribbad hållsnäcka, stenskvätta) och Malin Sjodin (stenmur).

”Livet är en sak som man måste vara rädd om, förstår du inte det?” Ronja Rövardotter (Astrid Lindgren)

Svenska kyrkan

Svenska kyrkan

Rika gräsmarker

På den här platsen har naturen fritt spelrum. I alla fall fram till sensommaren. Skötseln av gräsytan sker på liknande sätt som bönder förr vårdade sina ängar. Och erbjuder därför ett smörgåsbord för fjärilar, humlor och andra småkryp med pollen och nektar på menyn.

Mindre arbete – mer naturvärden. Istället för att klippa gräset på den här platsen flera gånger om året släpps växtligheten fram. Örter och gräs frodas, blommor och kan sätta frö. En artfattig gräsmatta ersätts efter några år av en myllrande, färgsprakande blomsteräng! Denna vildvuxna plats lockar till sig fjärilar, skalbaggar och andra insekter, vilket i sin tur lockar till sig hungriga fåglar.

På sensommaren är det dags för slåtter.

Genom att klippa gräsytan en gång per år efterliknas traditionell ängsskötsel. Den historiska ängen slog bönderna med lie för att få hö till sina djur. En äkta äng måste ha slagits i åtskilliga år för att bli så fin att de mest kräsna arterna trivs på den. Men även gräsytor som får växa vilt kan ha åtminstone lokal betydelse för mångfalden.

”Från den blommande ängen hämtar jag min mat”

Den dekorativa bandade humlebaggen *Trichius fasciatus* besöker blommor för att äta pollen. Den lever sina första år som larv i död ved från lövträd.

Text och layout: Naturentum AB 2023. Illustrationer: N. Forhaler (bandad humlebagge) och Malin Sjölén (mjöldal).

”Kalla den änglamarken eller himlajorden om du vill, jorden vi ärvde och lunden den gröna.
Vildrosor och blåklackor och lindblommor och kamomill, låt dem få leva, de är ju så sköna.” Änglamark (Evert Taube)

Svenska kyrkan

Svenska kyrkan

Gamla träd och trädruiner

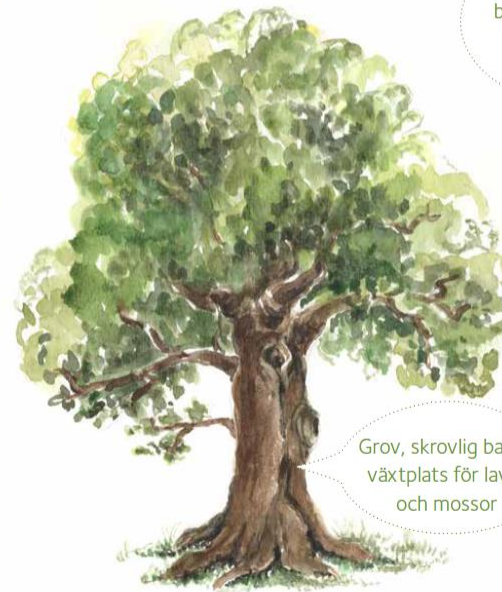
Det råder brist på gamla träd i landskapet. I skog och odlingsmark har de försvunnit i stor utsträckning. Men på begravningsplatser är gamla träd ingen ovanlig syn.

Gamla, grova och ihåliga träd är hem för en lång rad arter. Många av dem är hotade eftersom det råder brist på gammelträd. Att vårda och ta hand om träden bidrar därför till att bevara biologisk mångfald.

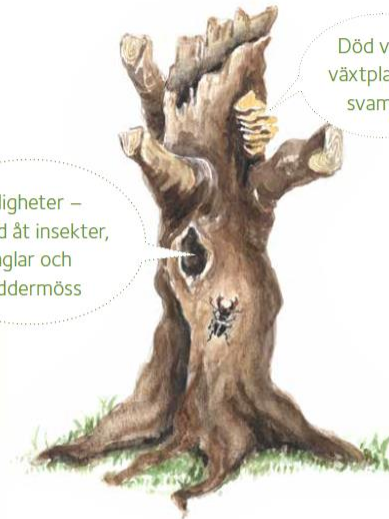
Ju äldre desto bättre – den principen gäller när man talar om mångfalden hos gamla träd. För att de mest kräsna hyresgästerna ska checka in måste trädet uppnått en anseelig ålder.

Men när träden dött, måste man inte ta bort dem då? Nej, men de kan behöva lite tillsyn. Till exempel kan man behöva beskära kronan på ett träd, så att det inte utgör någon fara för besökare.

Kanske tycker du att trädskelleten misspyder begravningsplatsen? Då kan det vara bra att känna till att den döda veden är en förutsättning för liv; det lilla eller osynliga livet. En plats där svampar, mossor och lavar kan växa och där insekter kan äta sig mätta och bilda familj. I trädens håligheter kan fåglar häcka och fladdermöss vila på dagen.

Grov, skrovlig bark –
växtplats för lavar
och mossor

Håligheter –
bostad åt insekter,
fåglar och
fladdermöss

Död ved –
växtplats för
svampar

”Jag behöver
gamla askar”

Pälsticka *Inonotus hispidus* växer på bland annat gamla askar. Den går numera nästan bara att hitta på kyrkogårdar, i alléer och trädgårdar.

Text och layout: Naturentium AB 2023. Illustrationer: N. Försberg (pälsticka) och Malin Sjöden (övriga).

”Mannen öppnade ögonen och sade: Jag ser människorna; de liknar träd, men de går omkring.” (Mark 8:24)

Svenska kyrkan

Svenska kyrkan

Små vattenmiljöer

På 1800-talet började kyrkogårdsarkitekter lägga till dammar och andra vattenmiljöer på begravningsplatser. Det gjorde man av estetiska skäl. Idag vet vi att vattenmiljöerna även främjar den biologiska mångfalden.

Till vattenmiljöer på en begravningsplats

lockas trollsländor, grodor, salamandrar, fladdermöss och fåglar. Några av dem för att tillbringa sin barndom, andra för att äta och dricka. Rikast mångfald får man om vattenmiljön påminner om ett naturligt småvatten. Men fågelbad, vattenkar eller små vattenspel kan också vara värdefulla. Bättre med lite vatten än inget alls!

Grodor, paddor och vattensalamandrar

har det tufft idag. Många småvatten har försvunnit i vårt brukade landskap och därmed groddjurens lekplatser. Om du undrar varför det inte finns fisk i en anlagd damm så är det bland annat för att gynna groddjuren. Fisken äter nämligen upp deras yngel.

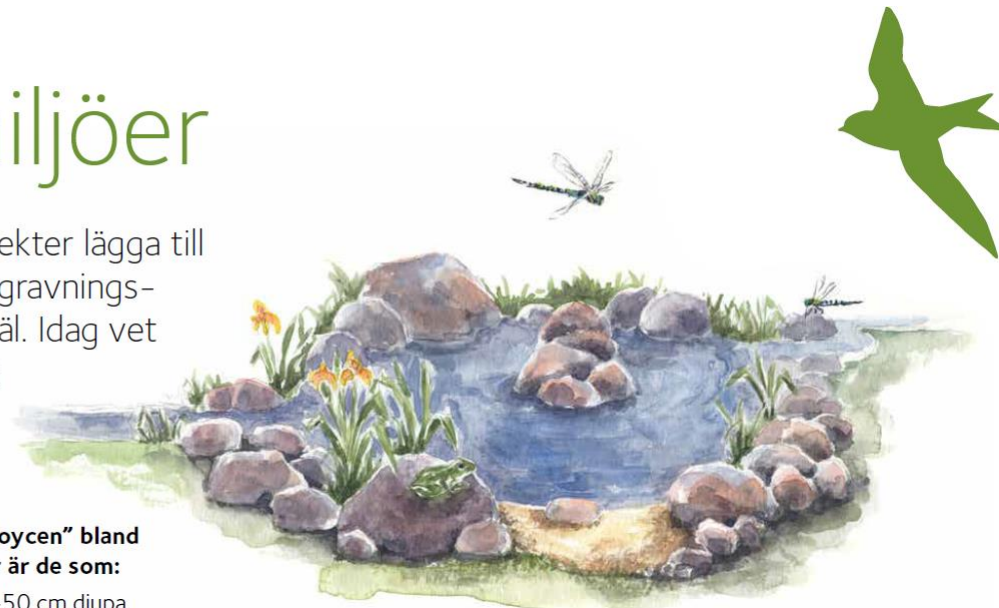
”Rolls Roycen” bland dammar är de som:

- är 40–50 cm djupa
- har rik växtlighet med växter under, på och ovan ytan
- har en strand som är flack
- är vattenfyllda året om
- har en eller flera djuphålur som är ca 90 cm.

”Så här ser jag ut som ung”

Trollsländor har en fascinerande livscykel. Som larv lever de i vatten, ibland i flera år. När tiden är kommen kryper de upp på land. Larvhuden spricker upp och ut kommer den ”vuxna” trollsländan, så som vi är vana att se dem!

”Vi leker i vatten på våren”

Vanlig groda *Rana temporaria* söker på våren upp småvatten för att para sig. Ur deras rom kläcks grodyngel som framåt sommaren utvecklats till små grodor.

”Jag gör mycket vatten i bäcken, så där så det hoppar och far. Jag gör fullt med svalor som flyger och myggor som svalorna tar.” Idas sommarvisa, Astrid Lindgren.

Svenska kyrkan

Text och layout: Naturentum AB 2023. Illustrationer: N. Förelid (vanlig groda) och Malin Sjöden (miljöbild).

Svenska kyrkan

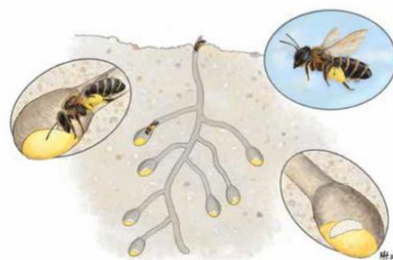
Blottad mark

För det lilla livet finns miljöer på begravningsplatser som är mycket värdefulla. Sandgångar, grav- och depåhögar erbjuder blottad mark där småkryp kan bygga sina bon.

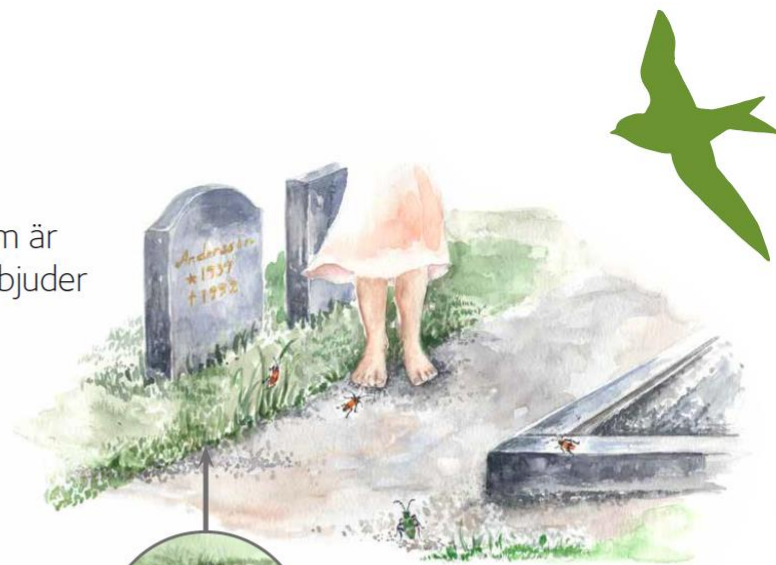
Förr i tiden fanns det blottad mineraljord lite här och var i landskapet. Den fanns i till exempel täkter, vägslänter och betesmarker. Numera är det en ovanlig syn, bland annat på grund av igenväxning av öppna marker. Detta har lett till bostadsbrist för den stora grupp av insekter som gräver sina bon i blottad mineraljord, bland annat merparten av våra vilda bin.

Varför ska vi erbjuda bostäder åt insekter, ska inte de bekämpas kanske du tänker nu? Men det är faktiskt bara en bråkdel av våra insekter som ställer till problem. Resten är harmlösa och fascinerande organismer som spelar en viktig roll i det ekologiska systemet. Till exempel är de mat för fåglar och andra djur. De är också ovärderliga för oss människor. Utan pollinerande insekter blir det ingen frukt i trädgården, inga blåbär i skogen och ingen raps från åkern.

Med ganska enkla medel går det att skapa livsmiljöer till våra grävande insekter. Genom att ta bort det övre jordlagret så blottas marken igen. Man kan också lägga ut finkornig sand, helst i lå i en sydvänd sluttning. För insekterna gillar värme!

”Mina barn växer upp i en liten gång i sanden”

På en begravningsplats finns många små ytor med blottad mark. Till exempel i gränsen mellan gångar och gräsmattor eller vid basen av gamla träd. Här kan insekter gräva ut sina bon.

I Sverige finns 276 arter av vildbin. Ett slags vildbin är humlorna, som lever tillsammans i stora familjer med en drottning, precis som tambin. Resten av våra vildbin bor ensamma. Många gräver sina bon i sandig jord. I gångarna lägger de insamlad blompollen som de lägger sina ägg på. När larverna kläcks är maten serverad!

Text och layout: Naturcentrum AB 2023. Illustrationer: M. Holmer (bo sandby) och Malin Spöden (övriga).

Men närmare ytan började frihetens humlor surra. Vi steg ur jorden. Tomas Tranströmer

Svenska kyrkan

Svenska kyrkan

Blommande matplatser

Blommande rabatter hör våra begravningsplatser till. De pryder gravar, minneslundar och gångvägar. Förutom att de bidrar med skönhet och färg kan de också vara värdefulla för småkryp. Om rätt blommor planteras i rabatterna blir de till ett smörgåsbord för småkryp.

Växterna som planterats på den här platsen

har valts ut med extra omsorg. Vi kan kalla dem "dragväxter" – blommor som besöks av bin, fjärilar och många andra insekter på jakt efter nektar och pollen. Ju fler olika typer av växter desto bättre. Allra helst ska rabatten bestå av växter som avlöser varandra under hela säsongen. Då kan småkrypsrestaurangen nyttjas maximalt, av allt från nyvakna humlor på våren till senflygande fjärilar på hösten.

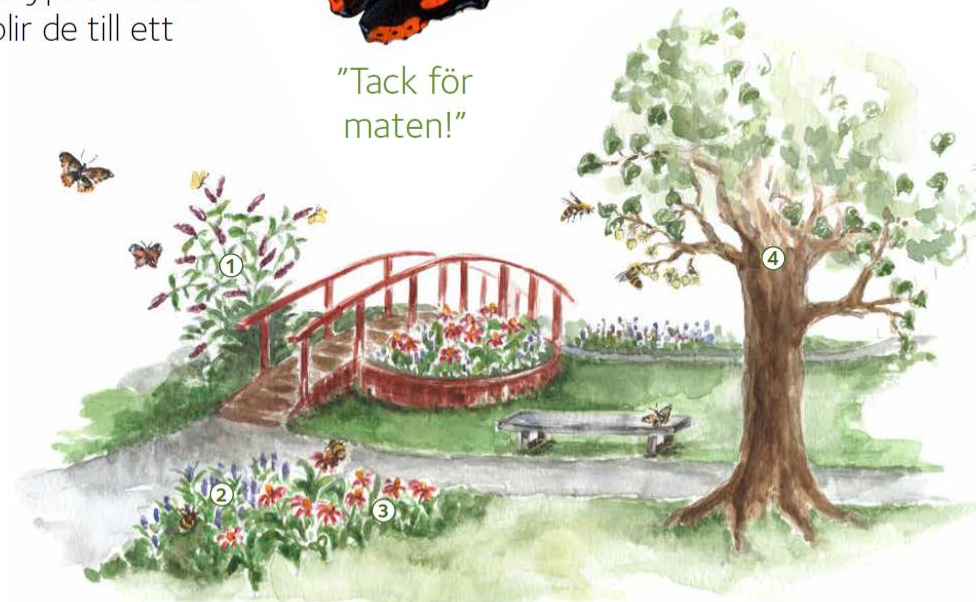
Även vissa träd och buskar är värdefulla

nektar- och pollenkällor för insekter. Lind och lönn, som är vanliga träd på begravningsplatser, lockar till exempel till sig hungriga bin. Buddleja är populär bland fjärilar och kallas därför för just fjärilsbuske.

"Tack för maten!"

Insekter med pollen och nektar på menyn har fått det svårare att hitta mat när betesmarker och slåtterängar försvunnit på grund av jordbrukets modernisering. Vi kan hjälpa dem på traven genom att plantera lämpliga växter, träd och buskar. Det uppskattas av bland annat fjärilar, som amiralen *Vanessa atalanta*.

Växtlighet som gynnar mångfald bland insekter:

1. Fjärilsbuske (buddleja)
2. Kantnepeta
3. Röd solhatt
4. Lind

Text och layout: Naturcentrum AB 2023. Illustrationer: N. Forshead (amiral) och Malin Sjödén (mjölkbo).

"De fagra blomsterängar och åkerns ädla säd, de rika örtesängar och lundens gröna träd." (Psalm 535)

Svenska kyrkan

Svenska kyrkan

Ljusföroreningar

Kan ljus vara skadligt? Ja, för vissa organismer är det faktiskt så. Nattaktiva insekter och fladdermöss blir förvirrade när de inte kan skilja natt från dag. Därför talar vi idag om ljusföroreningar.

I mer än 3 miljarder år har livet funnits på jorden och anpassats efter ljusets skiftningar och cykler. Vi människor är utpräglade dagdjur och i skymningsljuset förbereder vi oss för vila. Andra djur och växter kommer istället till liv när solen närmar sig horisonten. Sländor dansar i kvällsljuset, nattfjärilar vaknar till och fladdermöss ger sig ut på jakt.

Idag belyser vi människor naturen även på natten. Det gör vi av olika anledningar, som att skapa trygghet eller av estetiska skäl. Vill man ha tänt men begränsa påverkan på fladdermöss och andra djur finns några knep:

- Välj låga armaturer så att mindre mängd ljus sprids uppåt.
- Skärma av och rikta lamporna bort från vattenmiljöer, skogsbryn och andra områden som är viktiga för djur och växter.

- Använd lampor med varmare (rödare) ljus då de lockar färre insekter och härlar skymningen bättre än kallt, vitt ljus.
- Använd timers och rörelsedetektorer.
- Släck lampor under perioden april–oktober när djurlivet är som mest aktivt.

”Jag bor gärna på kyrkvindar”

Fladdermusarten brunlångöra *Plecotus auritus* bor gärna på kyrkvindar eller i kyrktorn. Arten har minskat i antal sedan 1980-talet och anledningen anses vara fasadbelysning av kyrkväggar. Mörkret är deras trygghet, då är de skyddade från rovfåglar. Men är det ljuset håller de sig hemma och svälter.

Två tredjedelar av Sveriges ryggradslösa djurarter, inklusive insekter, är nattaktiva. De kan därför påverkas negativt av ljus på natten.

Text och layout: Naturcentrum AB 2023. Illustrationer: P. Larsson (brunlångöra) och Malin Sjöström (mjöloba).

”Vi vandrar under våra låga konstgjorda ljus utan att se att vi går under ändlösa rymder. Vi kan därför inte rätt beräkna vår längd; vi återger vår besvikelse över vår meningslösa existens.” Martin Lönnebo

Svenska kyrkan

Svenska kyrkan

Biodepåer

Vissa delar av den här begravningsplatsen ser lite skräpiga ut. Har man glömt att städa här? Nej, och anledningen heter *biologisk mångfald*, som främjas när vi sparar högar med löv, grenar, ris och stockar, så kallade biodepåer.

Biodepåer erbjuder bostad och skafferi åt en mängd olika organismer. I den döda veden lever skalbaggar och andra insekter. Där det finns gott om insekter trivs många fåglar. Även igelkotten gynnas, både för att det finns många småkryp att äta och för att den gärna övervintrar i gamla rishögar. Samma sak gäller grod- och kräldjur.

En kompost är en form av biodepå. En öppen kompost som legat på samma plats under en lång tid myllrar av liv. Till exempel är den hem för en rad olika snäckor. Döda träd är också biodepåer. Träden har kanske utgjort en fara och därför tagits ner. När veden murknar flyttar svampar och insekter in. Om du stöter på en gammal stock, syna den på nära håll så kanske du får se små hål. Det är kläckhål som insekter gnagt när de lämnat veden.

”En rishög –
min sovplats på
vintern”

Fyrbandad blombeck *Leptura quadrfasciata* är en av många skalbaggar som lägger sina ägg i död ved. Larverna som kläcks ur äggen bor inne i veden. Sedan blir de puppor och ur dessa kläcks den vuxna skalbaggen, som gnager sig ut i det fria.

”Spara mitt hem,
den döda veden”

Text och layout: Naturecentrum AB 2023. Illustrationer: M. Hörner (fyrbandad blombeck), N. Forshed (igelkott) och Malin Spöder (miljöbild).

”Komposten är en slags light-variant av död och återfödelse.” Stefan Sundström

Svenska kyrkan

Svenska kyrkan

Hem för många

På våra begravningsplatser har tiden, till synes, stått still. Här finns därför miljöer som det numera är ont om i landskapet. Dessa miljöer, som gamla träd, stenmurar, dammar och blomrika marker, erbjuder bostäder och skafferi för alltfrån skalbaggar och fjärilar till fladdermöss och grodor. Likt en nutida Noas ark!

Fristad för arter. Begravningsplatser har historiskt ofta legat centralt i en bygd, där bönderna hade sina åkrar och ängar. Därför erbjuder de en fristad för växter och djur som var vanligare förr, när landskapet såg annorlunda ut. Man skulle kunna kalla dem för "naturlämningar". Arterna speglar en svunnen tid och utgör tillsammans med murar, gravar och kyrkobyggnader minnesmärken av stort värde.

Det gröna kulturarvet. Det utseende som våra begravningsplatser har idag speglar samhällets syn på död och begravning under flera hundra år. De är som öppna

historiska arkiv. Här finns utöver ett arkitektoniskt, religiöst och etnologiskt kulturarv även ett botaniskt arv. Alltfrån gamla ädellövträd till den lilla blåklockan. En del av det gröna kulturarvet.

Oaser. I dessa frägniterade landskap erbjuder begravningsplatser en oas för växter och djur som annars med övrigt jordbruk bildar ett näst intill livslöst landskap. När gröna träd och växter i landskapet blir allt mer negativt påverkade, så många arter riskerar att försvinna från vårt land.

Exempel på miljöer som är värdefulla för den biologiska mångfalden
1. Biodepåer 2. Planteringar 3. Småvatten 4. Blomrika gräsmarker 5. Blottad mark 6. Kyrkobyggnader 7. Gamla och döda träd 8. Gravstenar 9. Stenmurar

På den här begravningsplatsen finns skyltar med information om de miljöer som är värdefulla för den biologiska mångfalden.

Biologisk mångfald på begravningsplatser

Gamla träd är hem för många arter – lavar, mossor, svampar, insekter, fåglar och fladdermöss.

Där det finns blottad mark trivs vissa skalbaggar och vildbin kan gräva ut sina bon.

För ödlor och snäckor passar stenmurarna som bostad. På murarna växer mossor, lavar och kärlväxter.

Lövhögar är perfekta övervintringsplatser för igelkottar.

Grodor och salamandrar leker i småvatten på våren. Trollsländor behöver småvatten i början av sitt liv, när de är larver.

"Kontinuiteten skiljer begravningsplatsen från många andra miljöer i vårt landskap. Frånvaron av stora förändringar gynnar den biologiska mångfalden".

Teck och bild: Naturrum AB 2023. Illustrationer: N. Frouhed (pek med anse), (skalbild, skalbaggar) och prästtorp, (igellösa, sur fladdermöss, parasit, och vildbin); M. Hållner (grön sandpilgräs); N. Johansson (gnetast, vallsända, P. Larsson (fickarna) och Måns Sjöden (målning)).

Naturvårdsskyltar

- Det går bra att endast beställa några eller alla skyltarna
Entréskylten binder ihop och förklarar kopplingen mellan
begravningsplatser och höga naturvärden
- Finns att ladda ned på Kornets Hållbarhetsportal från 1/6
- Kan beställas via Naturcentrum
- Originalen kan tas med till er skyltleverantör

Filmer från förvaltningar, Klimatsmarta kyrkogårdar

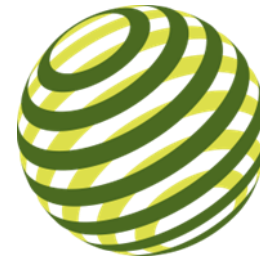
En film om...

1. Vatten
2. Avfall
3. Krematorier
4. Ängsgräs
5. Återbrukade gravstenar
6. Solceller
7. Samverkan
8. Ljusföroreningar

En film om ljusförroreningar

https://www.youtube.com/watch?v=rIZ-jLde9_s

Vad händer nu?

1. Klimatsmarta kyrkogårdar med rik biologisk mångfald går från att vara ett projekt till:
 - Etablerat verksamhetsområde på webben och
 - Etablerat och gott samarbete mellan stift och SKKF
2. Remissvaren inför etapp 2, Färdplan för klimatet, visar att många stift, församlingar och pastorat önskar få mer mål/info omkring biologisk mångfald.
3. Begravningsplatser och klimatanpassning
4. Ängsutbildning
5. Vård och underhåll av gravvårdar i sten

Viktigt arbete som begravningshuvudmännen fortgår med!

Fortsatt stöd kan fås via stiftens hållbarhetshandläggare

webbinarier från stift och nationell nivå

12 september, Hållbarhetswebbinarium Biokol

14 november, Hållbarhetswebbinarium Förnybara bränslen

#Klimatsmartakyrkogårdar

Svenska kyrkan

A photograph of a lush green field filled with various wildflowers, including yellow daisies and purple blossoms. In the background, a red wooden building with white window frames is visible, surrounded by tall green trees. The scene is bright and natural.

Tack för att ni lyssnade

christina.bernerus@svenskakyrkan.se
sara.adolfsson@svenskakyrkan.se